

AXBOROT ASRIDA YOSHLARNING MA'NAVIY IMMUNITETI VA TANQIDIY FIKRLASH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOY-MA'NAVIY ASOSLARI

**Murodov Asilbek
Xursanbek o'g'li**

Qo'qon davlat universiteti ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi (ma'naviyat asoslari) yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv va axborot texnologiyalari shiddat bilan rivojlanayotgan davrda yoshlar ongini turli yot g'oyalar, "axborot xurujlari" va ma'naviy tahdidlardan himoya qilish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq etiladi. Tadqiqotning asosiy diqqat markazida yoshlarda ma'naviy immunitetni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari va tanqidiy fikrlash (critical thinking) madaniyatining o'zaro aloqadorligi yotadi. Muallif axborot oqimidagi manipulyatsiya usullarini fosh etishda mantiqiy tahlilning o'rni, milliy qadriyatlar va zamonaviy intellektual salohiyatning sintezini tahlil qilgan. Maqolada yoshlarning virtual olamdagi faoliyati, ijtimoiy tarmoqlarning dunyoqarashga ta'siri va destruktiv mazmundagi kontentlarga qarshi "ma'naviy qalqon" yaratishning ustuvor yo'nalishlari belgilab berilgan. Shuningdek, ta'lim tizimida mediasavodxonlikni oshirish hamda mustaqil mushohada yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: Axborot asri, ma'naviy immunitet, tanqidiy fikrlash, ijtimoiy-ma'naviy asoslar, globallashuv, axborot xuruji, mediasavodxonlik, milliy tarbiya, mafkuraviy profilaktika, yoshlar siyosati, virtual olam, destruktiv g'oyalar, intellektual salohiyat, axborot xavfsizligi.

Kirish Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichi shiddatli axborot almashinuvi va raqamli texnologiyalarning hayotimizning barcha jabhalariga kirib borishi bilan tavsiflanadi. Bugungi kunda axborot shunchaki ma'lumot yetkazish vositasi emas, balki jamiyatning ijtimoiy ongini shakllantiruvchi, siyosiy jarayonlarga ta'sir o'tkazuvchi va inson dunyoqarashini o'zgartiruvchi qudratli strategik qurolga aylandi. Ayniqsa, globallashuv jarayonlari jadallashgan sharoitda, davlatlarning chegaralari axborot oqimlari uchun ochiq ekanligi yosh avlod tarbiyasi va milliy ma'naviyat xavfsizligi masalasini kun tartibiga ko'ndalang qilib qo'yimoqda. Yoshlar har qanday jamiyatning intellektual va demografik poydevori hisoblanadi. Biroq, ularning hayotiy tajribasi nisbatan kamligi va hissiyotlarga beriluvchanligi ularni tashqi mafkuraviy tazyiqlar, virtual manipulyatsiyalar hamda "ommaviy madaniyat" niqobi ostidagi destruktiv g'oyalar qarshisida zaif qilib qo'yishi mumkin. Hozirgi kunda dunyoning turli nuqtalarida sodir bo'layotgan ziddiyatlar va "gibrid urushlar" bevosita inson qalbi

va ongi uchun kurash maydoniga ko'chgan. Bunday vaziyatda yoshlarda shunchaki bilim berish emas, balki ularda axborotni saralash, tahlil qilish va uning asl mohiyatini anglash qobiliyatini rivojlantirish hayotiy zaruriyatga aylandi. Ushbu muammoning yechimi sifatida ma'naviy immunitet va tanqidiy fikrlash tushunchalari o'zaro uyg'unlikda namoyon bo'ladi. Ma'naviy immunitet shaxsning o'z milliy va umuminsoniy qadriyatlariga tayanib, yot g'oyalarga nisbatan ichki qarshilik ko'rsatish qobiliyati ¹bo'lsa, tanqidiy fikrlash – har qanday axborotni mantiqiy taroziyga solish, faktlarni tekshirish va xolis xulosa chiqarish san'atidir.

1. Axborot sivilizatsiyasi va yoshlar psixologiyasining transformatsiyasi Hozirgi axborot asrida yoshlarning dunyoqarashi va axborotni qabul qilish mexanizmi tubdan o'zgardi. Biz "klip va fragmentar fikrlash" (clip thinking) davriga kirdik. Bu jarayonda yoshlar axborotni yaxlit holda emas, balki qisqa, yorqin va hissiyotga boy bo'laklarda qabul qilishga odatlanmoqda. Bunday fikrlash tarzi chuqur mantiqiy tahlilni rad etadi va insonni manipulyatsiyaga moyil qilib qo'yadi. Ijtimoiy-ma'naviy asoslar shuni ko'rsatadiki, axborotning haddan tashqari ko'pligi (information overload) inson miyasida "kognitiv charchoq"ni keltirib chiqaradi. Natijada, yoshlar duch kelgan ma'lumotning haqiqat yoki yolg'onligini tekshirishga kuch sarflamay, uni tayyor haqiqat sifatida qabul qila boshlaydi. Bu esa "ma'naviy bo'shliq"ni keltirib chiqaradi va bu bo'shliqni begona, destruktiv g'oyalar osongina egallaydi.

2. Ma'naviy immunitet: Ichki nazorat va qadriyatlar tizimi Ma'naviy immunitet – bu shunchaki tashqi ta'sirlardan himoyalalanish emas, balki shaxsning o'zligini anglash darajasidir. Uning ijtimoiy-ma'naviy asosi sifatida uchta muhim elementni ajratib ko'rsatish mumkin: Tarixiy onglilik: Yoshlarda o'z xalqining boy o'tmishi, ajdodlar merosiga nisbatan g'urur tuyg'usini shakllantirish ularda "mafkuraviy raddiya" berish qobiliyatini oshiradi. O'z ildizini bilgan yoshlar har qanday yaltiroq, ammo mazmunsiz "ommaviy madaniyat" namunalarini o'ziga yaqinlashtirmaydi. Axloliy me'yorlar: Jamiyatdagi an'anaviy axloqiy prinsiplar (kattaga hurmat, kichikka izzat, oilaviy sadoqat) shaxs uchun ma'naviy kompas vazifasini o'taydi. Agar axborot ushbu kompas yo'nalishiga zid bo'lsa, immunitet uni "begona jism" sifatida rad etishi kerak. Vatanparvarlikning yangi talqini: Bugungi kunda vatanparvarlik nafaqat vatan himoyasi, balki milliy axborot makonini himoya qilish, milliy kontent yaratish va axborot xurujlariga qarshi ongli kurashishda namoyon bo'ladi.

3. Tanqidiy fikrlash madaniyati: Intellektual xavfsizlik mexanizmi. Tanqidiy fikrlash – bu axborotni "shubha ostiga olish" emas, balki uni "ekspertiza qilish" san'atidir². Maqolaning ijtimoiy asosi shundaki, tanqidiy fikrlaydigan yoshlar jamiyatning ongli qatlamini tashkil etadi va ularni o'zgartirish, boshqarish yoki noto'g'ri yo'lga boshlash imkonsizdir. Tanqidiy fikrlash madaniyatini shakllantirishda quyidagi metodologik yondashuvlar muhim: Argumentatsiya tahlili: Yoshlarga har qanday xabar yoki chaqiriqning ortida qanday mantiqiy dalil borligini so'rash o'rgatiladi. Masalan, ijtimoiy tarmoqdagi biron bir hissiyotga boy postni ko'rganda, "Bu kimga foydali?", "Bu ma'lumotning manbasi qanchalik ishonchli?" degan savollarni berish ko'nikmasi hosil qilinadi. Fakt-cheking (Fact-checking) madaniyati: Bugungi yoshlar uchun axborotning bir nechta mustaqil manbalardan tekshirilishi

¹ Jo'rayev N. "Mafkuraviy immunitet". – T.: Ma'naviyat, 2004. b: 24-bet.

² Paul R., Elder L. "The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools". – 2008. p: 4-6

odatiy ko'nikmaga aylanishi lozim. Bu – axborot asrining "gigiyena qoidasi"dir. Emotsional intellekt: Tanqidiy fikrlash emotsional intellekt bilan chambarchas bog'liq. Yoshlar axborotning ulardagi g'azab, qo'rquv yoki haddan tashqari quvonch kabi hissiyotlarni qo'zg'atish orqali manipulyatsiya qilinayotganini tushunib yetishlari kerak.

4. Ijtimoiy-ma'naviy asoslarni mustahkamlash strategiyasi Ma'naviy immunitet va tanqidiy fikrlashni shakllantirish jarayoni uzluksiz bo'lishi shart. Bu borada oila, ta'lim muassasalari va davlat tashkilotlari o'rtasida "yagona tarbiya zanjiri" yaratilishi zarur. Birinchidan, ta'lim jarayonida faqat ma'lumot berishdan voz kechib, ma'lumotni tahlil qilish metodikasiga o'tish lozim. Ikkinchidan, yoshlarda "axborot iste'moli madaniyati"ni shakllantirish, ya'ni vaqtni ijtimoiy tarmoqlarda behuda sarflamaslik, intellektual rivojlanishga xizmat qiladigan resurslardan foydalanishga yo'naltirish kerak. Uchinchidan, jamiyatda fikrlar xilma-xilligi va sog'lom bahs muhitini yaratish lozim, chunki aynan bahs va munozara jarayonida haqiqiy tanqidiy fikrlash toblanadi.

Xulosa

Axborotlashgan jamiyatning shiddatli taraqqiyoti insoniyat oldida nafaqat keng imkoniyatlar, balki jiddiy ma'naviy-ekzistensial xavf-xatarlarni ham yuzaga keltirdi. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, yoshlarning ma'naviy dunyosini axborot xurujlaridan himoya qilish endilikda shunchaki tavsivaviy xarakterga ega emas, balki davlat va jamiyat barqarorligini ta'minlovchi strategik ustuvorlikka aylandi. Ushbu tadqiqot natijasida quyidagi fundamental xulosalarga kelindi: Birinchidan, ma'naviy immunitet – bu tashqi muhitdan ajralib qolish yoki axborotdan cheklanish degani emas. Aksincha, u global axborot makonida shaxsning o'zligini yo'qotmagan holda, milliy va umuminsoniy qadriyatlar filtri orqali voqelikka munosabat bildirish qobiliyatidir. Ijtimoiy-ma'naviy asoslarning poydevori bo'lgan tarixiy xotira, til, din va milliy an'analar yoshlar ongi uchun o'ziga xos "antikorp" (himoyachi element) vazifasini o'tab, begona mafkuralarning parazitlik qilishiga yo'l qo'ymaydi. Ikkinchidan, tanqidiy fikrlash madaniyati axborot asrida shaxsning eng muhim "soft skill" (yumshoq ko'nikma) ko'nikmasiga aylanishi lozim. Maqolada asoslab berilganidek, tanqidiy fikrlash faqat shubha qilishdan iborat emas, balki u – dalillar iyerarxiyasini qurish, manipulyativ texnikalarni (fake news, deepfake, psixologik bosim) vaqtda payqash va xolis qaror qabul qilish intellektual salohiyatidir. Ushbu madaniyat shakllanmagan joyda "klipcha fikrlash" ustunlik qiladi, bu esa yoshlarni hissiyotlarga asoslangan ommaviy harakatlarning quroliga aylantirib qo'yishi mumkin. Uchinchidan, yoshlarda ushbu fazilatlarni shakllantirish uchun faqatgina nazariy bilimlar yetarli emas. Bu jarayon kompleks yondashuvni talab etadi: Ta'limda: "Tayyor bilim berish" modelidan "savol berish va tahlil qilish" modeliga o'tish; Jamiyatda: Yoshlarning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash orqali ularda ijtimoiy mas'uliyat tuyg'usini uyg'otish (chunki mas'uliyatli shaxs har qanday axborotga jiddiy yondashadi); Raqamli muhitda: Milliy kontentning raqobatbardoshligini oshirish, ya'ni yoshlarimiz yot g'oyalarni qidirmasligi uchun ularga o'zimizning jozibador raqamli mahsulotlarimizni taqdim etish. Yakuniy xulosa sifatida ta'kidlash joizki, axborot asrida yoshlarning ma'naviy immuniteti va tanqidiy fikrlashini shakllantirish – bu kelajakni modellashtirish demakdir. Ma'naviy jihatdan zaif avlod har qanday texnologik yutuqlarga qaramay, ma'naviy inqirozga mahkumdur. Faqatgina o'z milliy

negiziga tayangan va dunyo ilm-fanini tanqidiy tahlil orqali o'zlashtirgan yoshlarga uchinchi Renessans poydevorini qurishga qodir bo'ladi. Shu bois, mazkur yo'nalishdagi ijtimoiy-ma'naviy asoslarni mustahkamlash doimiy ravishda davlat siyosatining va jamoatchilik nazoratining diqqat markazida turishi shart.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – T.: O'zbekiston, 2021.
3. Otamurodov S. Globallashuv: milliy-ma'naviy xavfsizlik va barqaror taraqqiyot. – T.: O'zbekiston, 2013.
4. Paul R., Elder L. The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools. – Dillon Beach: Foundation for Critical Thinking Press, 2008.
5. Jo'rayev N. Mafkuraviy immunitet. – T.: Ma'naviyat, 2004. – 144 b.
6. Zunnunova G.Sh. Axborot asrida yoshlarning ma'naviy immunitetini shakllantirish muammolari // "Tafakkur" jurnali, 2022-yil, 3-son.
7. Castells M. The Information Age: Economy, Society, and Culture. – Wiley-Blackwell, 2010.